

Literaltasunaren arazoa Brohumil Hrabal idazle txekiarrarengan

KARLOS CID ABASOLO

*Garagardoa edanda,
Jainkoarengandik hurbilago*

Bohumil Hrabal

1. Hitzaurrea

Iazko abenduan LIMerako txostentxo bat prestatzea egokitu zitzaidanez gero, zein gai jorratuko eta, Txekiako idazle bat aukeratu nuen: Bohumil Hrabal. Izan ere, duela hiruzpalau urte liburu bana jaso nuen bi lagunengandik: txekierazko bat (*Obsluhoval jsem anglického krále*) eta, halabeharrez, *Yo que serví al rey de Inglaterra*, hau da, Jítka Mlejnkovák egindako espainierazko itzulpena. Bi liburuak aldi berean jaso eta aldi berean jakinminez irakurtzen hasi nintzen. Jarraian txekierazko beste bi liburu irakurri, Milan Kunderarena bata eta Jaroslav Hašekena bestea, eta artikulua bat izkiriatzeara otu zitzaidan, txekiera euskaratzean hizkuntz maila guztietan topa daitezkeen zailtasunei buruz¹.

LIMerako txostentxo hau harako artikulua haren jarraipena da, hori bai, Hrabalen liburuaren lehenengo kapitulura mugatua. Oraingoan, ordea, balizko euskal bertsioak nolakoa izan beharko lukeen proposatu beharrean, espainierazko itzulpenaren gorabeherak aztertzen saiatuko naiz, edozein idazlek literatur arautik desbideratzeko duen askatasuna eta edozein itzultzailek askatasun hori errespetatzeko duen obligazioa aipatuz. Nonbaitetik hasi behar eta, izenburutik: *Obsluhoval jsem anglického krále*, hau da, "Ingalaterrako erregea zerbitzatu nuen", dugu txekierazkoa. *Yo que he servido al rey de Inglaterra*, hau da, "ni"-aren ga-

1. Cid Abasolo, Karlos (1991)

rrantzia azpimarratzeko eta, agian, Erdi Aroko oihartzunen bat ekartzeko² balio duen perpaus erlatibo ez-murrizgarria, espainierazkoa. Nolabait ere, izenburuan bertan topatzen dugun alde hau bi testuen berezkotasunaren zantzu dugu: irakurketak aurrera egin ahala ohartuko garenez, txekierazkoan ekintza da nagusi, edo hobeki esanda, protagonista nagusiaren inguruan eratutako ekin-tzen segida etengabea. Espainierazkoan, ordea, zenbait alor landu dira jatorriz-koan ageri ez direnak, eta izenburutik beretik islatzen da berariazko joera hori: txekierazkoan agertu ere egiten ez den sujetua, espainierazkoan, agertzeaz gain, galdegaia da. Itzultzailea beldur da jatorrizkoa estu errespetatuz gero ez ote duen itzulpenak txarra irudiko, eta horregatik hizkuntz maila guztietan antze-maten zaio testua "txukundu" edo "hobetzeko" borondatea.

Hain hedatua den joera hau Antoine Bermanek aztertu zuen, baita zehatz-mehatz aztertu ere³. Berak aipatzen dituen baliabide deformatzaileetatik bost dira Mlejnkovák bere itzulpenean darabiltzanak:

- 1) Arrazoikuntza: sintaxia eta puntuazioa birmoldatu egiten dira, diskurtso anarkikoa linealitatearen ildotik bideratuz.
- 2) Argikuntza: baliabide honek badu aurrekoarekin zerikusirik. Hrabalek zehaztu baino iradoki nahiago du. Itzulpenean, ordea, alderantzizko joera dago.
- 3) Noblekuntza: Hrabal ez da idazleen urrezko kadiretan esertzeko jaioa. Plazako gizona dugu oso, eta jendearen hizkera ekarri ohi du literaturara. Izan ere, bere idazkera ahozkoatasunari estu-estu loturik dago. Eta hori ez dago itzulpenean behar bezala jasota. Lexiko mailan, esaterako, errepikapenak sinonimoen bidez saihesten dira.
- 4) Erritmoen deseuztapena: Hrabalek, pasarte asindetiko eta polisindetiko luzeen bidez, segida etengabearen efektua sortzen du. Ulermenaren mese-dean koma edo juntagailu kopulatiboa ordezkatzan direnean, erritmoa ka-mustu egiten da.
- 5) Lokuzioen deseuztapena: lokuzioen ordeztan baliokide ez-markatuak ager-tzen dira maiz itzulpenean. Baina kontrakoa ere gerta daiteke: lokuzioren bat itzulpenean agertzea, baina ez jatorrizkoan.

2. Hala balitz, zein irizpidetan oinarriturik?

3. (1985)

Baliabide hauek guztiak erabiltzetik aterako den testua literarioa dateke, baina inola ere ez "hrabaldarra"⁴. Hrabaltasun hori ulertzekotan, idazlearen bizitza hartu behar kontuan: lanbide askotan aritua (trenbideetako langile, biltegiko laguntzaile, notario baten pasante, aseguro-agente...) eta garagardozele amorratua. Arratsero Prakhako Alde Zaharreko "Urrezko tigrea" deritzon tabernan horditu eta lagunen ahotik han-hemenkako pasadizoak entzuten ditu, gero, behin etxean, bere idazkeraren eta alkoholaren galbahetik iraganarazita, idazmakinaratuko dituenak.



PIVNICE U ZLATĚHO TYGRA

Hitzaurre honetan esandakoak bigarren ataleko adibideen bidez fröгатzen saiatuko naiz. Adibideak hizkuntz maila ezberdinetan daude banaturik, eta batzuetan itzulpenaren berriarazko desbideratzea erakusten dute, eta bestetan itzulpenaren akats hutsak. Adibide bakoitza honelaxe dago osaturik:

- a) parentesi artean, eta hurrenez hurren, txekierazko eta espainierazko orrialde-zenbakiak.
- b) txekierazko testua.
- d) euskarazko itzulpena.
- e) Mlejnkováren espainierazko itzulpena.

Bestalde, eta irakurlea beldurtuko ez bada, jakin beza artikulua bukaeran aurkituko dituela erabilitako laburdurak.

2. Adibideak

2.1. Sintaxia

Txekierak eta espainierak, hizkuntza indoeuroparrak direnez, antzekotasun tipologiko nabarmena dute, sintaxi mailan batez ere. Hori dela eta, ez bide dago arazorik itzulpenetan baliokide sintaktiko zehatzak aurkitzeko. Arlo honetan, beraz, desbideratzeak ez dirudi justifikatuegia.

4. "Hrabalen testu baten itzulpena oso borobildua bada, garbia, gramatika-okerrik gabekoa, eta joskerak konposatuaren legeak goitik behera eta txitean-pitean errespetatzen dituenak, itzulpen kaxkarra izango da oso. Hrabalen gurrpil zoro eta, gehienetan, hordituan sartu beharrean kanpotik begiratzen badugu haren literaturgintza (eta kanpotik itzultze-lanetan ihardun), gureak egin du". CID ABASOLO, 62.

2.1.1. Koordinazioa

Sintaxia hrabaldarraren oinarria polisindetona da (*a*⁵ 'eta' da juntagailurik errepikatuena) eta, maila apalago batean badarik ere, asindetona. Itzulpena, ordea, ahozkotasanaren ezaugarri horri itzurtzen zaio, perpaus menperatuen alde apostu eginez. Itzultzaileak uste du honela jokatz gero itzulpenari on egingo diola, eta nire iritziz, kale egiten du, ez baitu errespetatzen Hrabalen idazkera anarkiko, zoro eta ustez antiliterarioa. Gehiegizko esplizitazioa dago espainierazko testuan: txekieraz iradokitzen dena espainieraz zehaztu egiten da.

Idazkera automatikoa gogorarazten digun literatura mota hau gertuago dago, hizkuntzaren maila guztietan, ahozko txekieratik idatzizko txekieratik baino, eta hori nola edo hala jaso egin behar itzulpenean. Bestela, akatzen ari gara Hrabalen izpiritu bihurria: leuntzen ari gara kontakizuna, itzulpena zeharo hrabalgabetuz.

- asindetona → erlatibo orazionala

[1] (18-25) tak se mi hnala po ruce a chtěla mi ji políbit, já jsem myslel (*orduan eskura oldartu zitzaidan eta musukatu nahi izan zidan, nik pentsatu nuen*) / se abalanzó sobre mi mano con intención de besarla, lo que me hizo pensar

- asindetona [... IS]_i_p, [ta_i 'hori' ...]_p → [... IS]_i_p, [IE_i ...]_p

[2] (30-32) je církev katolická, ta obchoduje (*Eliza katolikoa da, honek negozioak egiten ditu*) / es la Iglesia católica, que hace negocios

- asindetona → polisindetona

[3] (13-21) bylo to všechno voňavé, když se pak naklonila (*dena usaintsu zegoen, hura gero makurtu zenean*) / todo estaba perfumado, y cuando ella se inclinó

- polisindetona (P + JK + P + JK + P) → P + JK + [al + INF] + P

[4] (23-28) já je položil na stůl a odcházel jsem a měl jsem dojem (*nik mahai gainean jarri eta alde egin nuen, eta irudipena izan nuen*) / yo las dejé sobre la mesa y al irme tenía la sensación

5. Aurrerantzean JK deituko zaio, hots, juntagailu kopulatiboa.

- polisindetona (P + JK + P) → P + para + INF

[5] (24-29) dal jsem si sklenici na oko a díval se, zda je čistá (*edalontzi bakoitza begian jarri eta garbi ote zegoen ikusten nuen*) / me acercaba cada vaso a los ojos para ver si estaba limpio

- polisindetona → adbersatiboa

[6] (14-22) a zeptala se, a už věděla odpověď (*eta galdetu zuen, eta bazekien erantzuna*) / y volvió a preguntar, pero ya sabía la respuesta

- [...IS_i]_p JK [IS_i ...]_p → [...IS_i IE_i ...]_p

[7] (39-39) ten zástupce je pečlivě uložil do sáčku, a ten pytlík zalepil (*ordezkariak arretaz boltsatxo batean ezarri zituen eta zakutxo hori kolatu*) / el representante las guardaba cuidadosamente en un sobre, que a continuación cerraba

Nabari denez, txekierazko testuan korreferentzialak diren bi Izen Sintagmak ez dira hitz berberak, sinonimoak baizik:

sáček: boltsa

pytlík: boltsa, zakutxo

- polisindetona → *con que* + P

[8] (19-25) A on řekl, že ztratil dvacet halířů, a já jsem počkal (*eta berak esan zuen hogeí zentimo galduak zituela, eta nik itxaron nuen*) / Y el respondió que había perdido veinte céntimos, con que esperé

- polisindetona (P + JK + P) → P_i + [IE_i ...]_p

“Erlatibo orazionalak” deritzen perpaus hauetako izenordeek edozein funtzio gramatikal bete dezakete:

a) denborala

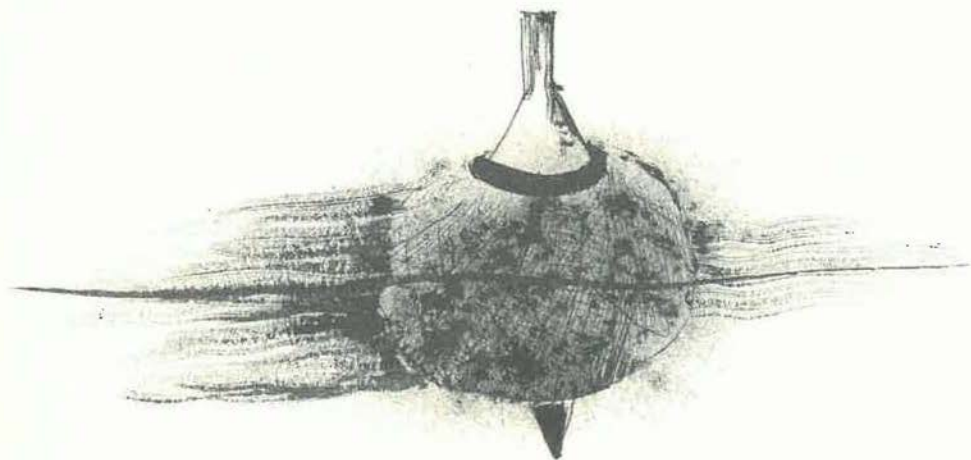
[9] (29-32) a šéf se vrátil (*eta nagusia itzuli zen*) / tras lo que el jefe volvió

b) sujetua

[10] (15-23) a ona se tomu smála (*eta berak horri barre egin zion*) / lo que la hizo reír

- polisindetona (P + JK + P) → P + *de modo que* + P

[11] (34-35) a byly tam a oddychl jsem si (*eta han ziren, eta hasperen egin nuen*) / estaban allí, de modo que suspiré



- P JK P JK P → P⁶

[12] (14-22) seděla tam černovlasá mladá slečna a měla vyčesané vlasy a kouřila (*han andereño gazte ilebeltz bat zegoen eserita, eta orrazturik zeukan ilea, eta erretzen ari zen*) / ahí estaba sentada una señorita joven, morena, con el pelo cardado, que fumaba

- polisindetona → asindetona

[13] (19-25) a vzal jsem hrst drobných a hodil jsem to do vzduchu a honem jsem se chopil uch koše a zabořil jsem se do karafiátů a šel jsem dál (*eta eskukada bat diru xehe hartu eta airera jaurti nuen, eta azkar asko heldu nien saskiaren euskarriei, eta krabelinetan hondoratu nintzen, eta aurrera jo nuen*) / , cogí un puñado de monedas y las tiré al aire, cogí rápidamente la cesta por las asas, me hundí entre los claveles y proseguí mi camino

- ... JK + P → ... P

[14] (29-32) ... A tlusťoch vstal (... *Eta lodikotea altxatu zen*) / ... El gordinflón se levantó

6. Bigarren P izenlagun bihurtuta, eta hirugarrena perpaus erlatibo.

2.1.2. Elipsia

- IS bat bi perpausetan ageri bada, itzultzaileak maiz ezabatu egiten du bigarrenetik.

[15] (29-32) a šéf se vrátil(...) tak šéf se rozhodl (*eta nagusia itzuli zen (...)*
hortaz nagusiak erabaki zuen) / y el jefe volvió (...) con lo que decidió

- sintagma bat elkarren segidan dauden perpaus ezberdinetan ageri bada, deskuido ez, hauetako perpausen bat itzuli gabe gera daiteke, errepikapena moteltzen edo desagertzen delarik.

[16] (7-17) každy den jsem musel vyčistit plechový košíček na horký párky, protože já jsem roznášel na nádraží horký párky (*egunero garbitu behar izaten nuen saltxitxa beroetarako alambreko saskitxo, ze nik trengeltokian saltxitxa beroak banatzen nituen*) / cada día debía limpiar la cestita de alambre, que se usaba para llevar salchichas calientes

[17] (33-34) já jsem byl jednou poslanej, abych přivezl hřebeny, kostěný krásný hřebeny, osm set korun stály ty hřebeny a (*ni behin orrazi bila bidali ninduten, hezurrezko orrazi ederren bila, zortziehun korona kostatzen ziren orrazi haiek, eta*) / a mí me enviaron en una ocasión a que trajese peines, unos hermosos peines de hueso, y

- itzulpenean ageri ez den egitura korrelatibo erredundagarria.

[18] (36-37) kdykoliv přišel, tak pokaždé měl nějakou novinku (*etortzen zen guztietan, aldiro izaten zuen albisteren bat*) / siempre que llegaba traía alguna novedad

2.1.3. Puntuazioa

- txekieran perpaus bakoitzaren hasieran koma jarri behar denez, itzultzaileak batzuetan ez daki noiz bere hartan utzi eta noiz kendu. Bestalde, ondoko adibidean sujetua oker kenduz huts egin du, ez baitator bat aurreko perpausaren sujetuarekin, osagarri zuzenarekin baizik.

[19] (7-17) číšníci mě učili, jak (...), a já jsem čistil popelníky (*zerbitzariak irakasten zidaten nola (...), eta nik hautsontziak garbitzen nituen*) / los camareros me enseñaban cómo (...) y limpiaba los ceniceros

- komak → gidoiak

[20] (11-20) já jsem čistil sklenice pro štangasty, díval jsem se proti světlu, bylo ještě dopoledne, jen polévky a gulášky pár hostům, (*ni ohiko bezeroentzako edalontziak garbitzen ari nintzen, kontrargitan begiratzten, goiza zen oraindik, pare bat bezeroentzako zopak eta gulaxak baino ez*) / yo estaba limpiando los vasos de los habituales, mirando a contraluz -era aún por la mañana, tan sólo unas sopas y algún gulasch a un par de clientes-,

- . → ,

[21] (19-26) . Sběhel jsem dolů (. *Behera jaitsi nintzen*) / , bajé la escalera

- ... → .

[22] (19-26) ... A tu noc (... *Eta gau hartan*) / . Y aquella noche

- , → ;

[23] (27-30) , viděl jsem (*ikusi nuen*) / ; pude ver

2.1.4. Perpaus osagarriak itzultzean egindako akatsak

Hizkuntza eslaviar guztietan, perpaus osagarrien aditza...:

- a) orainaldian egoteak aditz nagusiarekiko aldiberekotasuna adierazten du.
- b) lehenaldian egoteak aditz nagusiarekiko lehenagotasuna adierazten du.
- c) geroaldian egoteak aditz nagusiarekiko gerokotasuna adierazten du.

Bestela esanda, hizkuntza eslaviarretan zuzeneko estilotik zeharkakora pasatzen denean, beren horretan uzten dira aditza eta lekuzko eta denborazko elementuak, zeharkako estiloari egokitu gabe. Halakorik ez da gertatzen, ordea, euskaran, ingelesean edota hizkuntza erromanikoetan. Honi guztiari beste zailtasun bat gaineratu behar diogu: txekierazko testuaren zuzeneko estiloan ez da kakotzik agertzen, eta batzuetan zaila egiten zaigu antzematea.

- Aditza itzultzean egindako akatsak

[24] (14-22) A já jsem řekl, že bych chtěl povečeřet (*Eta nik esan nuen afaldu nahi nuela*) / Dije que quería cenar

[25] (41-40) že jsem si umínil, až budu mít číšnické zkoušky (*hauxe erabaki nuen, zerbitzari azterketak gaindituak izan nitzanean*) / que tomé la determinación de que, cuando tenga el diploma de camarero

[26] (44-43) považoval to (...) pivo (...) za pozornost, že město s ním počítá (*garagardo hura (...) hiriak harekin kontatzen zuelako frogatzat zeukan*) / consideraba aquella cerveza (...) como una prueba de que la ciudad le tiene en consideración

[27] (6-17) A tak jsem řekl, že v podniku jsem nic neviděl a nic neslyšel (*eta halatan esan nuen hotel barruan ez nuela ezer ikusia ez entzuna*) / Así que dije que dentro del establecimiento no he visto ni oído nada

- Lekuzko eta denborazko elementuak (*tady* 'hemen', *teđ* 'orain', etab.) itzultzean egindako akatsak⁷:

[28] (14-22) ona řekla, že ráda ústříce, že jsou tady čerstvé (*berak esan zuen ostrak gustatzen zitzaizkiola, han freskoak zeuzkatela*) / ella repuso que le gustaban las ostras, que aquí las tenían frescas

[29] (15-23) a já jsem řekl, že (...) uhlí jsem poprvé viděl až loni (*eta esan nuen (...) ikatza ez nuela lehendabizikoz aurreko urtera arte ikusi*) / contesté que (...) el carbón lo había visto por primera vez recientemente, el año pasado

- Salbuespena: Perpaus osagarriak denborazko koordenada jakinik ez badu, hau da, "betikotasun" ukiturik badu, aditzaren orainalditasuna bere horretan utzi behar da, egokitu gabe, hizkuntza eslaviarretan ezezik, euskaraz eta hizkuntza erromanikoetan ere. Beraz, ondoko adibidean zuzena da espainierazko itzulpena.

[30] (19-25) hned jsem věděl, co s lidma hejbá a v co lidé věří a čeho jsou schopni za pár mincí udělat (*berehala ikusi nuen zerk mugiarazten duen jendea, eta zertan sinesten duen jendeak, eta zer egiteko gauza den pare bat txanponen truke*) / en seguida supe qué es lo que mueve a las personas y en qué cree la gente y de qué es capaz por un par de monedas.

- Perpaus osagarria txekieraz estilo zuzenean egonda, itzultzaileak zeharkako estilora pasatzean egindako akatsak.

Hemen bi motatako hanka-sartzeak nabarmentzen dira: alde batetik, ez dago arrazoirik estilo zuzenetik zeharkakora pasatzeko (izan ere, bata ala bestea erabil-

7. Elementuok zuzeneko estilotik zeharkakora pasatzean ez dira txekieraz birmoldatzen, baina bai, ordea, euskaraz eta espainieraz:

hemen -> han
datorren urtean -> hurrengo urtean
orain -> orduan

tzeak badu inplikaziorik maila konnotatiboan), eta bestetik, perpaus osagarriak itzultzean egindako akats berbera (bai aditzaren, bai denborazko eta lekuzko elementuen egokipenik eza, alegia) hemen ere ageri da.

[31] (22-28) *pravil jsem, to bude krásné kdykoliv sem přijdu, tak jak tedy bude kvítí, tak ti obložíím bříško (zera adierazi nuen, hona natorren guztietan ederra izango dun, loreak izango ditun, hortaz sabeltxoa estaliko dinat) / le dije que sería hermoso, que siempre que viniese y hubiera flores a mano, le cubriría la tripita con ellas*

[32] (29-32) *A ten agent řekl, proč bych nemohl vyházovat drobný na ulici, když vy, jako majitel tohoto podniku (Eta bidaianteak esan zuen, zergatik ez ote nuke diru-xeha kalera botatzerik izango, baldin eta zuk, leku honen jabea zaren aldetik) / Entonces el viajante repuso que no veía por qué no iba a tirar él la calderilla a la calle si usted, como dueño del negocio*

Ikusten denez, hemen espainierazko itzulpena zuzeneko eta zeharkako estiloen biderdian dago: alde batetik zuzenekoaren *usted* agertzen da, eta bestetik zeharkakoaren *que* juntagailua. Akats hau, txekierazko testuaren zuzeneko estiloan kakotzik ez agertzeari egotz dakioke.

[33] (14-22) *a ona na to, tak vám máme přinést večeri sem nebo do lokálu (eta neskak arrapostu, beraz afuria hona ekarri behar al dizugu, ala lokalerā) / ella replicó que si prefería que me trajesen la cena aquí o al local*

Adibide honetako *přinést* 'ekarri' eta *sem* 'hona' besterik gabe itzuli dira, behar bezala egokitu gabe.

2.1.5. Erlatiboa

- Izenorde erlatiboa → sustantiboa

Aldaketa hau 2. adibidearenaren alderantzizkoa da: perpaus erlatiboa asindeton bihurtu da.

[34] (36-37) *zástupce firmy Primeros, kterež (Primeros markaren ordezkaria, zeinak) / representante de la firma Primeros, este hombre*

- "Irla" motako erlatiboa

Ahozko txekiera eta espainieraren perpaus erlatiboan oso egitura bitxia aurkitzen dugu: izenorde erlatiboaren ostean perpaus menperatu bat (denborazkoa, baldintzazkoa) tartekatzen da, eta izenorde horrek ez du aditz erlatiboarekiko funtziorik betetzen, perpaus menperatuaren aditzarekiko baizik. Hone-

Iako egituretan aldamenekotasunari⁸ ematen zaio lehentasuna, benetako erlazio gramatikalen kaltetan.

[35] (28-31) Nejradši jsem měl tlustého agenta, který když přišel poprvně, tak jsem běžel přímo pro pana šéfa (*Bidaiante lodia nuen maiteena, zeina, lehengo aldiz iritsi zenean, orduan zuzen-zuzen joan bainintzen nagusiaren bila*) / De todos modos, al que más quise fue a un viajante gordo que, cuando llegó por primera vez, corrí directamente en busca del jefe

Oraingo honetan itzultzaileak bete-betean asmatu du, jatorrizkoaren agramatikaltasuna gorde baitu itzulpenean. Halakorik ezin da egin euskaraz⁹, ordea, eta konpentsazioaren bidez lortu behar da efektu bera, erlatiboa kenduz edo (*Bidaiante lodia nuen maiteena, hura lehengo aldiz ailegatu zenean, orduan zuzen-zuzen joan nintzen nagusiaren bila*).

- Komuntzadurarik eza erlatiboan (txekieraz bai, itzulpenean ez)

[36] (18-25) já, který mám (...), a který může mít (...) (*daukadan eta (...) eduki dezakeen hau*) / yo, que tengo (...) y que puedo tener

2.1.6. Errepikapena

- Errepikapena eta hitz-ordena

[37] (31-33) řekl, ten hoch se strefil nejbliž a hodil na váhu ten nakrájený salám a váha ukázala sedm deka (*esan zuen, mutiko honek txuria ukitu du hobekien, eta balantzán salami ebakia bota zuen eta balantzak hirurogeita hamar gramo erakutsi zuen*) / diciendo: este chaval es el que más ha atinado, tomó el salami cortado y lo colocó sobre la balanza y la balanza señaló setenta gramos

Txekierazkoan ez bezala, itzulpenean elkarren ondoan azaltzen dira *balanza* eta *balanza*. Hala ere, akats estilistiko hau ez da batere larria.

- Errepikapena txekieraz, baina ez espainieraz

[38] (31-33) vzal z tý naší váhy ten nařezaný uherák a hodil jej na tu váhu, a ta váha ukázala (*gure balantzatik hungariar salami ebakia hartu eta balantzán bota zuen, eta balantzak erakutsi zuen*) / tomó el salami húngaro de nuestra balanza y lo colocó sobre la otra, que marcó

8. Izan ere, izenordea eta perpaus menperatua elkarren ondoan daude.

9. Parentesi arteko itzulpena imajinezina izango litzateke herri mintzairan.

[39] (11-20) táhli za sebou stoly, ty stoly pořád tak před sebe dávali (*narraz eraman zituzten mahaiak, eta mahaiok beren aurrean jartzen zituzten beti*) / arrastraron las mesas, situándolas siempre delante de sí

Bi adibide hauetan hitza errepikatu baino ordezkatu nahiago izan du Mle-jnkovák, nominalizatuz (*la otra*) edo pronominalizatuz (*situándolas*).

- Errepikapena espainieraz, baina ez txekieraz

[40] (12-21) všechno musely zaprat a pak vyvařit, já jsem měl všet ty ubrusy (*dena garbitu behar izaten zuten eta gero lixibatan jarri, nik zamau haiek eseki behar izaten nituen*) / se pusieron a lavarlo todo y luego a hervir los manteles en la caldera, y yo debía tender aquellos manteles

Itzulpenean aldaketa bitxia gertatu da aditzen eta osagarri zuzenen arteko korrespondentzietan, *manteles* hitzaren errepikapena sortaraziz.

txekiera		espainiera	
<i>osagarri zuzena</i>	<i>aditza</i>	<i>osagarri zuzena</i>	<i>aditza</i>
dena	garbitu lixibatan jarri	dena	garbitu
zamauak	eseki	zamauak	lixibatan jarri eseki

2.1.7. Perpaus denboralak

- co ('-enetik') → mientras

[41] (30-32) co svět světem stojí to nikdo nepotkal (*mundua mundu denetik inork ez du aurkitu*) / mientras el mundo es mundo, nadie ha podido encontrarlo

2.1.8. Galdegaia

Txekieraz eta espainieraz, euskaraz ez bezala, galdegaia perpaus bukaeran agertu ohi da. Hori errespetatu ezik, desegokitasuna sortzen da. Ondoko bi adibideetan, *anglického krále* 'Ingalaterrako erregea' eta *já 'nik'* dira galdegaia. Hortaz, espainierazko itzulpen egokiak hauexek lirateke: *Yo serví al rey de Inglaterra* eta *al dinero que tenía yo*.

[42] (izenburua) Obsluhoval jsem anglického krále (*Ingalaterrako erregea zerbitzatu nuen*) / Yo que serví al rey de Inglaterra

[43] (18-25) těch peněz, které jsem měl já (*nik neuk nuen diruari*) / al dinero que yo tenía

2.2. Morfologia

2.2.1. Adjetiboaren morfologia

Adjetiboaren deklinabidea bikoitza da txekieraz: alde batetik ahozko paradigma dugu, eta bestetik idatzizkoa. Adibidez:

	<i>ahozkoa</i>	<i>idatzizkoa</i>
<i>nominatibo singularra</i>	-ý	-ej
<i>genitibo plurala</i>	-ých	-ejch

Hrabalek maiz nahiago izaten ditu ahozko morfemak. Eta zail da hori euskaraz eta espaineraz jasotzen, konpentsazio bidez ez bada. 44. adibidean ikusten den bezala, izenorde erlatiboa adjetiboa bailitzan deklinatzen da.

[44] (7-17) kterej (který) / que

[45] (29-32) hrst drobnejch (drobných) / puñado de calderilla

2.2.2. Sustantiboaren morfologia

Hemen 2.2.1. atalean bezala gertatu da: ahozkotasuna galdu egin da itzulpenan. Ahozko txekieran hitz konposatuak bakar batean biltzeko erabili ohi da *-ák* izen morfema. Hurrengo bi adibideetan parentesi artean ageri dira idatzizko txekieraren baliokideak.

[46] (29-32) uherák (uherský salám) / salami

Badago lotura estua hizkuntz maila guztien artean. Esaterako, ahozko hizkerari dagozkion azken bi adibide hauen pasarteko sintaxia polisindetikoa da oso (perpaus batean, hamaika *a* 'eta').

[47] (28-31) cesták (obchodní cestující) / viajante

2.3. Fonologia

Ahozko txekieraren fonologiaren ezaugarri bat hauxe dugu: hitzaren hasieran *o* bokalea ageri bada, aurrean *v* kontsonantea ahoskatzen da. Halakoak maiz aurki ditzakegu Hrabalengan. Hori nolabait jasotzez gero, konpentsaziora jo beharko dugu berriz ere.

[48] (12-21) votevřeme (otevřeme) / abriremos

2.4. Aditza

• Aditzaren aspektua

Hauxe dugu txekieraren korapilo handienetako bat. Aditz bakoitzak bi aspektu ditu, burutua eta burutugabea, baina askotan egokiagoa izaten da aditz burutu bat burutugabe bezala itzultzea, eta burutugabe bat burutu bezala. Hortaz, irizpide finkorik ez dagoenez, jatorrizko testuari estuegi lotuz gero hanka-sartze galantak egingo dira.

Ondoko lau adibideotako aditzak koadro honetan ageri dira:

<i>nola dagoen txekieraz</i>	<i>nola dagoen itzulita</i>	<i>nola egon beharko lukeen</i>
omlouvali se deskenkusutzen ziren	pedían disculpas	pidieron disculpas
hovořila mintzo zen	habló	hablaba
řekl esan zuen	decía	decía
rostla hazten zen	creció	crecía

[49] (26-30) omlouvali se (*desenkusutzen ziren*) / pedían disculpas

[50] (27-31) pro mne to bylo otřesné, že se mnou tak hovořila, že se mne nebála, že o mně věděla víc (*niretzat hauxe izan zen txundigarria, nirekin hala mintza zedila, nire beldur izan ez zedila, nitaz gehiago jakin zezala*) / para mí lo más conmovedor fue la manera en que me habló, que no me temía, que sabía de mí más

[51] (28-31) on pak večerel vřdycky (...) a pak řekl (*berak beti afaltzen zuen (...) eta gero esaten zuen*) / él siempre cenaba (...) y a continuación decía

[52] (39-39) každému rostla (..) a ostatní tleskali (*bakoitzari hazten zitzaion ... eta besteek txalo egiten zuten*) / a cada uno de ellos le creció (...) y los demás aplaudían

• Txekieraz lehenaldiko pasarteetan tartekatzen den orainaldiko *povědět* ('esan', 'kontatu') aditzaren itzulpena

Txekieraz hain ohikoak diren "jauzi" hauek besterik gabe itzuliz gero, trakets samar gelditzen dira euskaraz eta espainieraz. Egokiagoa da *esan* aditza beti lehenaldian jartzea, edo, orainaldian uztekotan, haren "eguneratzea" ahalbideratuko duen partikularen bat aurrean eranstea (*hara non diodan*). Bestalde, jauzi horiek euskaraz ez ohi dira orainaldira egin, lehentxoagora baizik.

[53] (18-25) ten penzista asi špatně viděl, a tak dlaní řápal v prachu, povídám, (*pensionista hark gaizki ikusten bide zuen, eta beraz esku-ahurraz hautsa haztatzen zuen, diot*,) / aquel pensionista debía de tener mala vista, de modo que palpaba con la mano en el polvo, digo:

[54] (25-29) přišel vrchní a povídá (*jantokiburua iritsi zen, eta dio*) / llegó el maître y dijo

[55] (27-31) Ten večer mi pak šéf řekl (...). Povídám, až zítra, ne? (*Arrats hartan nagusiak esan zidan* (...). *Diot, hobe bihar, ezta?*) / (...) Aquella tarde, el jefe me comentó (...). Digo: pero bastará que sea mañana, ¿no?

[56] (13-22) seděla (...) a povídá (*eserita zegoen* (...) *eta dio*) / estaba sentada (...) y dijo

Mlejnková, irizpide finkorik gabe, batzuetan orainaldian uzten du aditza, baina beste batzuetan nahiago du lehenaldian jartzea, gainontzeko aditzekin bat etor dadin.

- Transitibotasuna eta intransitibotasuna

[57] (26-30) teď byla obletována už včelami (*oraingoan erleak zeuzkan ingurutik h egaka*) / las abejas empezaron inmediatamente a revolotearla

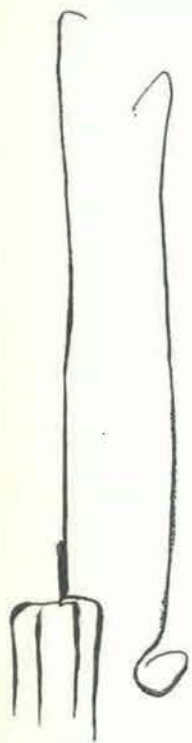
Obletět 'ingurutik hegaldatu' aditz transitiboa da, eta horregatik ager daiteke pasiboan (*obletována* 'ingurutik hegaldatua'), sujetu semantikoa kasu instrumentalean dagoelarik (*včelami* 'erleez'). Itzulpenean, ordea, aktiboan agertzen da *revolotear* aditza, zeinak, intransitiboa izaki, ez duen osagarri zuzenik onartzen. Hortaz, *revolotearla* agramatikala da.

- Erreflesibotasuna

[58] (38-38) abyste se neodřeli / para que no os escozáis

Txekierazko aditz erreflesibo honen sujetua *zuek* bada ere, espainieraz inperzonalean itzuli behar da (*para que no os escueza*).

2.5. Izen sintagma



Sintaxian bezala, hemen ere polisindetona saihesteko joera du itzultzaileak.

- Polinsindetona → asindetona

[59] (25-29) až na poslední květiny ze zahrad a lučin a lesa (*lorategi eta larre eta basoetako azken loreetaraino*) / hasta las últimas flores de los jardines, prados y bosques

- Polisindetona: JK IS JK IS_i JK [Prep+izenordea] IS → JK IS JK IS+con IS

[60] (20-26) a morový sloup a nebe a na něm mračna (*eta izurrite-zutabea eta zerua eta bertan hodeiak*) / y la columna de la peste y el cielo con las nubes

- Mugatzailea

Bestalde, mugatzailearekin ere sortzen dira arazoak. Alde batetik, ahozko txekieran oso arrunta da funtzio sintaktikorik gabeko hori-horiek adjetibo erakuslea erabiltzea. Itzulpenean halakorik sartuko bagenu, kale egingo genuke.

[61] (8-18) ty bankovky (*diru paper horiek*) / esos billetes

[62] (29-32) z kouta se zvedl ten zřízenec a zvedl ten dečkou přikrytý předmět (*izkinatik ordenantza altxatu zen eta burusiaz estalitako objektua altxatu zuen*) / del rincón se levantó aquel ordenanza y tomó el objeto tapado con una mantita

Adibide honetako lehenengo *ten aquel* itzultzen da, eta bigarrena *el*. Ego-kiagoa izango zatekeen biak *un* itzultzea, dagozkien izenak lehen aldiz aipatuak baitira.

- P + ne 'ez' + Prep S + ale 'baina' + Prep S → no + P + Prep S + sino + Prep S

Txekierazko ezezko *ne* hori Prep S bati dagokio, eta itzulpenekoa perpaus osoari.

[63] (21-27) jako bych se celý den brouzdal ne po parketách a kobercích, ale uhelných prachem (*egun osoa noraezean ibiliko banintz bezala, ez parket eta alfombretatik, ikatzezko hautsetik baizik*) / como si no estuviese todo el día danzando por el parquet y las alfombras, sino sobre el polvo de carbón

- Artikulua

Txekieraz ez dago artikulua mugaturik, eta zail izaten da beti espainierazko itzulpenean noiz jarri eta noiz ez asmatzen.

[64] (37-37) jednou přinesl takzvanou Útěchu vdov (*behin Alarguntsen kontsolagarria delakoa ekarri zuen*) / una vez trajo el llamado Consuelo de las Viudas

Hemen zuzenagoa izan liteke *viudas* Izen Sintagmari artikulurik ez eranstea.

2.6. Lexikoa

2.6.1. Hitz-errepikapena kentzea, bigarreanean beste hitz bat hautatuz

Pasarte berean hitz bat behin baino gehiagotan agertzen bada, itzulpenean sinonimoetara jotzen da, errepikapena saihestearren. Gu, ordea, errepikapenak beren horretan uztearen alde gaude, berariazkoak baitira.

[65] (7-17)	vidět / ver	vidět / fijarse
[66] (8-18)	vidět / ver	vidět / enterarse
[67] (8-18)	slyšet / oir	slyšet / escuchar
[68] (10-19)	pošeptat / susurrar	šeptat / replicar en voz baja
[69] (12-21)	uříznuté / seccionados	uříznuté / cortada
[70] (12-21)	kus / pedazo	kus / tajo
[71] (29-32)	zvednout se / levantarse	zvednout / tomar
[72] (29-32)	zase / otra vez	zase / nuevamente
[73] (29-32)	zřízenec / ordenanza	zřízenec / empleado
[74] (31-33)	říct / decir	říct / opinar říct / contestar
[75] (19-26)	co dělat (zer egin) / ningún trabajo	
	dělat / simular	dělat / hacer

2.6.2. Hitzen itzulpen desagokiak

2.6.2.1. Aditzen itzulpenak

• Itzulpena ustez ederragotu nahian

Jatorrizko testuaren aditza oso arrunta denean, itzultzaileak ez du baliokide zehatza erabiltzen, erregistro kultoagoko hitz bat baizik. Honetan ere galtzaile gertatzen da jatorrizkoaren ahozkotatua.

[76] (14-22) říct 'esan' / contestar

[77] (14-22) říct / reponer

[78] (27-31) řict / comentar

[79] (13-22) vidět 'ikusi' / vislumbrar

[80] (8-18) ty bankovky a to bylo moje (*dirupaper haiek eta diru hori nirea zen*) / aquellos billetes que me pertenecían

[81] (39-39) nedovedl jsem si (*ezin izan nuen*) / no alcancé a

- Aditz txekiarren esanahien zehaztasuna (espainieraz ez bezala)

Txekierazko aditzak zehaztapen handikoak izan ohi dira, eta haietan biltzen diren fiabardura lexiko guztiak maiz ezin daitezke aditz soil batekin itzul, perifrasi batekin baizik.

[82] zakutálet se (*arrodeka galdu*) / perderse

- Txekieraren aberastasun morfologikoa

Txekieraren aditz eta izen morfologia hain da aberatsa, non aise bilaka ditzakegun izenak aditz eta aditzak izen. Honelakoetan espainierak perifrasietara jo behar izaten du.

[83] (12-21) zabarikádovaly a kryli útek (*ihesbidea barrikadatu eta estali zuten*) / cubrían a modo de barricadas la huida

- Keinua adierazten duten aditzak

Buruaz eta eskuez egindako keinuak adierazteko aditz jakin batzuk ditu txekierak. Beren baitan biltzen dituzten gogo egoerak adberbioen edo beste-lako sintagma zirkunstantzialen bidez adierazi behar dira.

[84] (14-22) vrtěla hlavou (*burua higitu zuen*) / movió la cabeza en señal de sorpresa

[85] (39-39) vrtěla se (*higitu zen*) / se movía inquieta

- Zenbait aditz itzultzearen zailtasunak

Přijít aditza zail da itzultzen, testuinguruaren arabera esanahi bat edo beste eduki baitezake.

[86] (36-37) kdykoliv přišel (*iristen-etortzen-joaten zen bakoitzean*) / siempre que llegaba

Gure ustez, *přijít* lehengo pertsonarengandik bigarrenarenganako mugimenduaren adierazle denean, *joan* edo *iritsi* euskaratu behar da, eta bigarrenarengandik lehenengoarenganako adieraziz gero, ordea, *etorri*. Berdintsu gertatzen da *při* aurritzia duen beste aditz batekin: *přinést* ('ekarri', 'eraman')

- Itzulpen okerrak

[87] (34-35) ohmatat (*haztatu*) / buscar

[88] (38-38) začervenat (*gorritu*) / subírsele los colores

Azken adibide horretan itzultzaileak baliokide zehatza baino esanahi bereko lokuzioa erabili nahiago izan du.

[89] (28-31) pochválit (*laudatu*) / felicitar

2.6.2.2. Sustantiboen itzulpenak

- Espainierazko hitzaren alor semantikoa mugatuagoa izaki

[90] (13-22) nápis (*iragarkia*) / neón

[91] (44-42) zima (*hotza*) / tiritona

- txekierazko hitzaren alor semantikoa mugatuagoa izaki

[92] ((31-33) dlaždička (*axuleiuzko zorua*) / suelo

- txekierazko hitza mailegua (m), *slang*-ekoa (s) edota arkaismoa (a) izaki

a) alemanetik hartutako maileguak:

[93] (8-18) štamgast (m, s, a) / cientos habituales, habituales

[94] (32-34) štangle (m, a) / picza¹⁰

[95] kšeft (m, a) / negocio (33-34)

/ tienda (35-36)

[96] (35-36) kšeftovat (m, a) / hacer negocios

[97] (41-40) magacín (m, a) / negocio

Hitz honek arabieran du jatorria, baina alemanaren bidez iritsi da txekierara.

b) frantsesetik hartutako maileguak:

[98] (35-36) tuzér (m, s, a) / propina

[99] (13-22) barák (m, s) / edificio

10. Gaizki itzulita, espainierazko hitza ez baita hain zehatza.

Hitz honek espainieran du jatorria, baina frantsesaren bidez iritsi da txekierara.

d) latinetik hartutako maileguak:

[100] (33-34) bicycl (m, a) / bicicleta

Hitz honek grekoan du oinarria, ordea.

e) grekotik hartutako maileguak:

[101] (8-18) biograf (m, a) / cine

[102] (16-24) ariston (m) / pianola¹¹

• Txekierazko hitza txekiar *realiarena* izaki (janari-izenak, esaterako), baliteke:

- bere hartan uztea, hori bai, letra etzanetan. Hala gertatzen da, esaterako, Txekian janari nazionalizat jo daitezkeen irinezko borobiltxo egosiekin.

[103] (36-37) knedlík / knedlik.

- kultur baliokidea bilatzea. Hala gertatzen da, esaterako, siropez, azukrez eta zuringoz egindako gozokiarekin. Hala ere, osagarrioi begira, ez dirudi Txekiako goxokia eta Espainiakoa oso antzekoak direnik.

[104] (26-39) turecký med 'Turkiako eztiá' / turrón

• Itzulpen okerrak.

[105] (37-37) bažant (*faisaia*) / conejo

[106] (45-43) pan děkan (*Dean jauna*) / el señor Deán

[107] (27-30) malinová grenadýna (*magurdi-granadina*) / refresco de frambuesas

Azken hau ez dago zuzen itzulita, "granadina" hitza, kapituluaren izenburuan ageri denez, hitz-gakoa baita. Beraz, ezin daiteke ordezkari.

2.7. Lokuzioak

Komenigarria izaten da jatorrizkoaren lokuzioak xede-hizkuntzaren lokuzio baliokideen bidez adieraztea. Bestela, itzulpena "lautzeko" arriskuan gaude.

[108] (28-32) něco na zub 'hortzerako zerbait' (zerbait arto puska baino gozoagoa dena) / algo especial

11. Gaizki itzulita, espainieraz "aristón" ere badagoelako.

2.8. Grafia

Txekieraren zeinu diakritikoek balio fonologikoa dutenez, komeni da euskara egindako itzulpenetan ondoko baliokidetzetara jotzea:

č	→ tx (Txekia)
c	→ ts (Pardubitse)
š	→ x (Xveik)
ť	→ tt (Xttekno)
j	→ i (Xveik)

[109] (39-39) Pardubice (Pardubitse) / Pardubice

Ohar gaitzen nola adibide honetan zeinu bera, *c* alegia, ez den txekieran eta espainieran fonema beraren adierazlea.

2.9. Eta beste

2.9.1. Preposizioak

[110] (7-17) jak se bálí do ubrousku nůž a vidlička (*nola biltzen diren serbiletan aiztoa eta sardexka*) / cómo hay que envolver el cuchillo y el tenedor con la servilleta

2.9.2. Zenbakiak

- Zenbaki ordinalen interpretazio okerra

[111] (33-35) já jsem byl zavalenej tou selkou, a tak mě měla ta selka jako prvního (*emakume nekazari hark azpiratu egin ninduen, eta nekazariak neu eduki ninduen estrainekoa*) / estaba cubierto por aquella campesina, que fue la primera que me tuvo

Adibide hau txit barregarria da, txekierazko testuak eta espainierazkoak kontrako esangura baitute: txekieraz emakume nekazaria da larrutada horretan birjintasuna galtzen duena. Espainieraz, ordea, eleberriaren protagonista.

[112] (33-34) tři věci (*hiru gauza*) / dos cosas

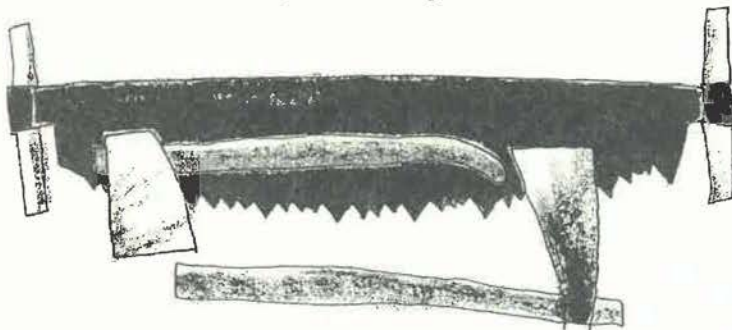
3. Ondorioak

Artikulu hau frogatzen saiatu denez, Mlejnkováren itzulpenaren ezaugarrietako bat hauxe dugu: irakurleari testuaren ulergarritasuna erraztu nahian edo,

Hrabalen idazkeraren korapiloak behin eta berriz askatzeko borondatea. Ulergarritasunaren aldeko joera hori hizkuntz maila guztietan antzematen da, nabarmen-nabarmen gainera, eta hortik datorkigu itzultzaileon ohiko galdera: zilegi al da jatorrizko testutik desbideratze hori? Erantzun posibleak hiru dira: 1/ Ez. 2/ Bai. 3/ Bai, baina neurriz. Seguraski, hirugarren erantzunetik abiatu behar da, printzipio batean oinarriturik (desbideratzeak justifikatuta egon behar du), eta baliabideen ugaritasuna ezagutuz (konpentsazioa, kultur balioki-deak, etab.). Lehenengo erantzunetik abiatuz gero, itzulpen estuegia aterako zaigu, eta bigarrenetik abiatzera, ordea, libreegia.

LABURDURAK

IE - izenorde erlatiboa
 INF - infinitiboa
 IS - Izen Sintagma
 JK - juntagailu kopulatiboa
 P - perpausa
 Prep - preposizioa
 PREP S - Preposizio Sintagma



BIBLIOGRAFIA

- HRABAL, Bohumil. (1982) *Obsluhoval jsem anglického krále*, Jazzová sekce, Praha.
- HRABAL, Bohumil. *Yo que he servido al rey de Inglaterra*, Círculo de Lectores.
- BERMAN, A. et al. (1985) *Les tours de Babel*, Mauvezin, Editions Trans-Europ-Repress.
- CID ABASOLO, Karlos. (1991) *Txekieratik euskaratzeak sortzen dituen hainbat buruhauste*, SENEZ, Donostia, 61-77.